

זרזיר (מתנים)

מאת

אלקנה ביליק

זרזיר מתנים הוא אחד מארבעה מיטיבי לכת, שאגור בן יקה מתאר את תכונותיהם האופייניות¹. רוב התרגומים הקדמונים ראו בו תרנגול. לדעת השבעים הוא תרנגול מתהלך בין תרנגולות: ἀλέκτωρ ἐνπεριπατῶν θηλείαις εὐφυχος ואילו בעל הוולגטה תירגם gallus succinctus lumbos, כלומר: תרנגול מזורז מתנים. בעל הפשיטתא תירגם: אבכא דמזודרבל ביני תרנגוליתא, כלומר: תרנגול בעל כרבותל כפולה הצועד בגאווה בין התרנגולות. בדומה לפשיטתא מובא גם בתרגום הארמי: ואככא דמזודרבל בינת תרנגול. אכן, רב סעדיה גאון תירגם לערבית: אלזרז אל חקון, ועל כך מעיר המו"ל והמבאר דירינבורג²: זו לשון תרגום ואינה נמצאת בלשון הערבי, ואילו בתרגום לצרפתית הוא כותב l'aigle, כלומר: עיט, ואל נכון התכוון לנשר יב.

פרשנינו לא קבלו את דעת המתרגמים, אולם לא מצאו פיתרון אחר המתקבל על הדעת. אבן ג'נאח פירש: חגור מתנים; הוא מסתמך על תרגום אונקלוס שתירגם "וחמש את ארץ מצרים"³ — ויזרז. דוד קמחי מביא פירושים אחדים "שם חיה שכוחה במתניה, וי"א שהוא כלב הצד ציד — ליבר"יר, ונקרא כן לפי שהוא דק במתניו, כאילו הוא חבוש או חגור במתניו, ותרגום "ויעשו להם חגרת"⁴ — ועבדו להזן זרזין. וי"א שהוא נמר — גם הוא דק מתנים וחזק במתניו. ויש לפרש שהוא מין עוף טמא, שזכרו רז"ל ואומרים שהוא אשטורוני"ל בלע"ז. אבל לא ידעתי הפירוש מה מתנים". רלב"ג פירש: כלב-ציד ואילו המיוחס לאבן עזרא מביא כמה וכמה פירושים: שם חיה ... זרזיר ממתנים ... קל ברגליו ויטיב לכתו ... פ"א דבורים, פ"א נשר". רש"י הודה ולא בוש "לא ידעתי מהו ולפי המשמע היא חיה תשושת מתנים. ומדרש אגדה... זרזיר מתנים — זו מדי ופרס שזרזו מתניהם והרגו לבלשצר ונטלו מלכות בבל". ובילקוט שמעוני למשלי ל' נאמר: "זרזיר מתנים או תיש — זה מדי; כשם שהתרנגול קורא בלילה ונוער לכני אדם, כך אחשוורוש בלילה ההוא נדדה"⁴.

1 משלי ל', כט—לא: שלשה מיטיבי צעד.

א1 פאריס, 1894.

ב1 החלפת שני שמות אלה היתה מצויה בימי דירינבורג, וגם כיום יש שמחליפים אחד בשני.

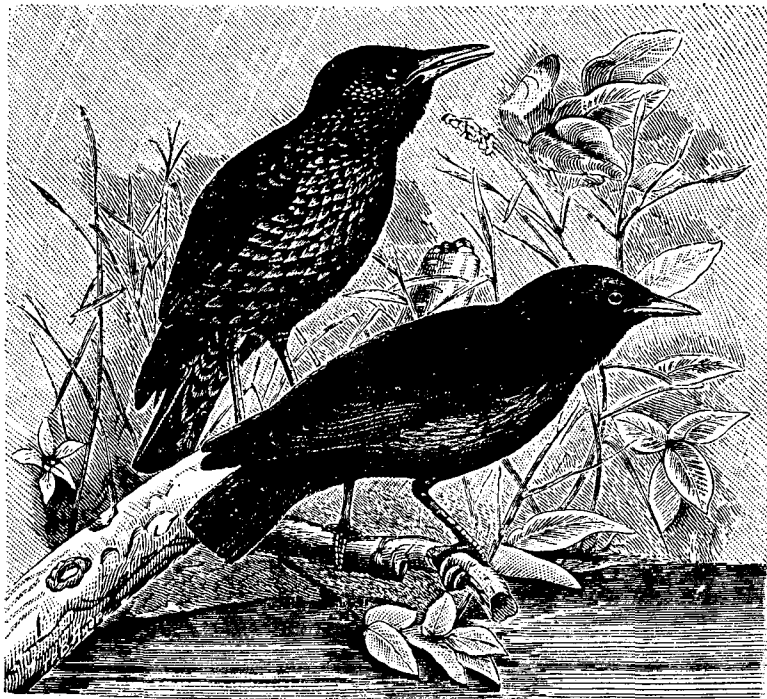
2 בראשית מ"א, לד.

3 שם ג', ז.

4 בבא קמא צב, ב. 5 מגלת אסתר ו', א.

המתרגמים והפרשנים המאוחרים נחלקו בדעותיהם אף הם ראו בזרזיר מתנים בעלי חיים שונים ומשונים, זרזיר ומיטיבי לכת: צבי, זכרה, תרנגול, עוף דורס שמשמשים בו כדי לצוד ציד (פאלקון), מין עורב קטן, ובעיקר: כלב ציד או סוס קרב. טור סיני חשב כי על ידי "תיקון" הניקוד יגיע לפשוטו של הזרזיר. הוא גרס: זרזיר מתנים (מ"ם חרוקה, תי"ו שואית, נו"ן פתוחה ויו"ד צרויה) ופירושו — בדומה לערבית — תרנגול שהגיע לפירקו ומתעורר בו חשק האהבה. הפסוק מוקשה כולו, ויתכן כי המחבר נתכוון לתרנגול וכינהו על דרך המליצה "זרזיר מתנים" על שום הנוצות המקשטות אותו ומהות מעין חגורה או זר.

הזרזיר המצוי *Sturnus Vulgaris* הוא צפור הזרזיר ומהירה שאורכה כ־22 ס"מ ומשקלה כ־80 גרם. נוצותיו השחורות דקות ומאורכות וכל אחת מהן מסתיימת בכתם לבן זעיר. בשל כך נראה צבעו שחור — בתוספת ירקרק אדמדם — זרוע "פנינים" לבנות. גופו מוצק, מקורו ישר ומחודד בקצהו ועיניו מביעות פקחות ואומץ לב. הזרזירים דרים באבים ובקיץ בכל ארצות אירופה. שם ימצאו בלבכי השיחים במישורים, בגנים ובשדות. אכן את קיניהם יבנו בגזעים נבובים של עצים עתיקי-יומין, במחילות עפר שבגדות הנחלים התלולות, בין אבנים וכד'. הנקבה תטיל בקן המרופד יפה 5—6 ביצים סגלגלות, שצבען כחול-בהיר; האפרוחים מתפתחים במהירות, ולאחר שילמדו

העליון: זרזיר מצוי *Sturnus Vulgaris*

התחתון: זרזיר שחור (או חרגוני) *Sturnus unicolor* מצוי רק בדרום אירופה.

לעוף יטשו את הוריהם ויתחברו אל להקת זרזירים צעירים כמותם. הזרזיר — עיקר מאכלו שרצי עוף, גלמים, חלזונות ותולעים. את אלה ימצא בעופו באויר (מהירותו עד 70 ק"מ לשעה) ובעיקר בשלפו אותם מן האדמה במקורו המחודד. בשל כך ירצו האכרים בשכנותה של צפור זו, וכדי למשוך אותה אל נחלותיהם, יתקינו האכרים בשדותיהם תיבות מיוחדות (מעין שובכים קטנים) והזרזירים יאוו אותם לדגירה ולמעון לאפרוחים. צפור זו חביבה על האדם גם בשל תכונות קולה, כי היא מיטיבה לחקות קולות מקולות שונים, לרבות דיבור האדם וזמרתו. צלילי קולו של הזרזיר מרנינים ונוסכים אל לב השומע חדות חיים, שמחה ובטחון. כל אלה מכפרים על עוון הזרזירים, אשר יעוו באכלם מזרעי התבואה ובבלעם דובדבנים, ענבים ופירות אחרים, אשר בגידולם ישקיע האכר מאונו ומהונו. בהתקרב הקיץ אל קיצו מתקהלים הזרזירים שבאירופה בלהקות גדולות ופניהם מועדות לארצות החמה. ומפליא הדבר: הצעירים הם היוצאים לראשונה. גם אם אין להם מורה דרך מנוסה, שעבר אי־פעם את הדרך הרחוקה, בכל זאת ישכילו לעוף בכיוון הנכון ולא יעבטו אורחותם.

בסוף תשרי או בראשית מרחשון יגיעו אל ארצנו מאות אלפי (יש אומרים גם מיליוני) זרזירים, ואין אלה אלא רק חלק משיפעת הזרזירים שעזבו את ארץ מכורותם בשל הקור המתקרב והולך, המביא בעקבותיו כפן וחוסר מזון. בארצנו אין הם מקננים ודוגרים כלל; בשעות היום יפשו בחצרות, במגרשים ריקים ובעיקר בשדות, בהם ימצאו את מזונם. יש ולהקת זרזירים תלך אחרי החורש המפתח אדמתו ומעלה תוך הפיכת הקרקע חרקים ותולעים. ללא חת וללא מורא יעלו על גב הבהמה שהמחרשה רתומה אליה, ויפלו את הקרציות הצמודות אל עורה. כן יבואו אל מכלאות הצאן, הרפתים והלולים ויזמנו את עצמם לסעודה. רבה הברכה אשר יביאו הזרזירים בכך, ואף על פי כן אין הם אורחים רצויים במושבותינו ובכפרינו. בבואם אלינו בעונת הזריעה ירבו לנקר ולהוציא מן האדמה את זרעי התבואה. ואף מהפירות הקטנים יאכלו — למגינת לבם של האיכר והכורם. לעת ערב יתאחדו ויעופו מחנות מחנות אל החורשה ואל הפרדס לבקש מלון להם. בעופם ובבואם יקימו רעש והמולה, כמתקוטטים בשל משכב גוח וטוב. בהשתרעם בהמוניהם על העצים יקרעו עליהם, ישירו פרחים וישברו ענפים רכים, ועל הכל — ילכלכו את הפירות בלשלת השחורה הנדבקת אל קליפת הפירות ואינה ניתנת לניקוי אלא לאחר עמל מטריד ומיגע. מאמצי הפרדסנים ופועליהם להבריח את המשחיתים הקטנים רבים, ולעתים קרובות עולים בתוהו, בשל פיקחותם ועוצמתם של אלה. לעומת זאת יש גם בארצנו המפיקים תועלת מזרזירים אלה: בין הערביים רבים הצדים אותם, והבידואים מאמינים, כי בשרם מחזק את אוכלם.

להקות הזרזירים בתעופתם צורות מצורות שונות: קו רוחב המתמשך לאורך רב; ענן המכסה את עין השמש, ביצה ענקית המתנועעת בשיפולי הרקיע, מגיפה רחבה ורבת שלוחות, עמוד עשן המיתמר ועולה וכד'. לעתים תשנה הלהקה במהירות הבזק את צורת העירכותה, ולא בכדי הוא. יש וגף ירחף מעל הלהקה וברדתו על מנת להתנפל על אחד מן החבורה ולנעוץ בו את צפרניו החדות, תשנה הלהקה כולה את כיוונה בבת אחת. אז תיווצר מתחת לדורס ריקנות, או יתהווה משב אויר חזק, והמתנכל האכזר יפול למטה, או יסחף הציידה, מבלי להפיק את

זממו. אכן, בנוח הזרזירים בלילה בין עפאי העצים, אחרי תעופה ממושכת או הליכה מיגעת ברגליהם החזקות, יפקדום דורסי לילה ובצפיעי ההקאה של התנשמת תמצאנה לעתים קרובות גולגולות רבות של זרזירים שהיו לברות לה. בסוף חודש שבט הזרזירים בארצנו פוחתים והולכים, ובראשית אדר הם נעלמים כליל. הזרזירים חוזרים אל ארצות מכורותיהם⁶ — לשמחתם הרבה של יוגבי ארצנו ולהנאתם של חקלאי אירופה כאחד — אלה על צאתם ואלה על בואם ...

זרזיר סתם (בלי מתנים...) נזכר בספרות רו"ל פעמים מספר. תלמוד ירושלמי משמיענו: בנהוג שבעולם זה מבקש לנצח זרזירו וזה מבקש לנצח זרזירו.⁷ פרשנים דימו לראות בו חיה שיכולה לרוץ, או מתגושש. אכן, הזרזיר שבמדרש רבה ובשאר ספרי רו"ל — מסתבר, כי הוא הצפור הנקראת גם כיום בשם זה⁸. "בנהוג שבעולם אדם מגדל שני זרזירין בתוך ביתו"⁹. ואמנם, גם כיום מגדלים צפרים אלה להנאתו של האדם, ואלה מסתגלות על נקלה אל תנאי השבי ואף מאריכות ימים בו (10—12 שנים). מאמר זה אינו סותר את האמור בבראשית רבה: "אין שני זרזירים ישנים על דף אחד". וכבר סיפרנו על ההמולה ועל הרעש, אשר צפרים אלה מקימות בבואן למשכן לילה בסככי האילנות. במסכת חולין¹¹ מסופר על אנשי תמרתא שביהודה שאכלו את הזרזיר, מפני שיש בו זפק (אחד מסימני הטהרה של העופות) ואמרו עליהם, שהם עתידין ליתן את הדין¹². מענין הסיפור הבא אף הוא בבראשית רבה¹³ בימי רבי חייא הגדול עלה זרזיר אחד לארץ ישראל, באו והביאוהו אצלו. אמרו לו: מהו שנאכלנו? אמר להם: לכו ותנוהו על הגג וכל עוף שישכון על ידו — מינו הוא. הלכו ונתנוהו על הגג. בא עורב מצרי (והוא עוף טמא) ושכן אצלו. אמר (ר' חייא) טמא הוא (הזרזיר) שממינו הוא. שנאמר: "ואת כל עורב למינו"¹⁴. אמרו "לא הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו"¹⁵, כלומר: דרכו של בעל חיים ושל אדם להתחבר עם אלה הדומים לו. ואמנם, רב הדמיון שבין העורב ובין הזרזיר, רש"י פירשו: אשטורוניל¹⁶ כשמו המדעי Sturnus. גם השם הערבי והסורי "זרזור" מוכיח כי רבותינו, בדברם על הזרזיר, נתכוונו אל הצפור המכוננת בעברית גם בימינו בשם זה¹⁷.

6 רוב רובם של הזרזירים החורפים בארצנו באים הנה מרוסיה.

7 ראש השנה פרק א', הלכה ג.

8 ליתר דיוק: הזרזיר המצוי.

9 איכה רבתי, ראש פרק ה'.

10 פרשה עה.

11 דף ס"ב, א.

12 יש לזכור שהזרזיר הוא עוף טמא ואסור באכילה: "עורב זה עורב, למינהו — רבי אליעזר אומר: להביא את הזרזיר" (חולין ס"ב, א ורי"ף, שם; משנה תורה להרמב"ם, הלכות מאכלות אסורות פרק א', יד, ודברי בעל כסף משנה שם).

13 פרשה ס"ה.

14 ויקרא י"א, טו; דברים י"ד, טו.

15 ב, חולין ס"ב, א, ורש"י שם.

17 אגב, עתונאי קל-כתיבה, הרודף אחרי אפתעות ומפרסם דברים אף שלא היה להם שחר, יכונה "זרזיר עט", בשל זרזירותו המופרזת.